

1 TEORIE

Důvodů, proč by bylo namístě ukládat pokuty přiměřené k majetku pachatele, popř. proč by naopak bylo třeba stanovovat pokuty bez přihlídnutí k charakteristikám pachatele, je vícero. Prvním může být argument, že se přece jedná o otázku bazální rovnosti. Na nedostatky takového přístupu, který spočívá v nedefinovatelnosti pojmu bazální, ukazují v první části, týkající se formální a materiální rovnosti, ve které dovozují, že to, zda by pokuta měla být přiměřená k majetku pachatele, či nikoli, záleží na účelu daného ustanovení.

Proto se poté věnuji účelům různých pokut a jejich dělení; detailněji rozebírám O'Malleyho rozdělení na trestní a regulatorní pokuty a Sandelovo dělení na pokuty a poplatky. Následně zmiňuji dva ideové směry, které ovlivnily uvažování o vztahu pokuty a majetku pachatele: myšlenky Jeremyho Benthama a směr Law and Economics. V závěru kapitoly rozebírám situace souběhu peněžité a morální funkce trestu a jeho vlivu na posuzování vztahu majetkových poměrů pachatele a pokuty.⁸

1.1 Formální a materiální rovnost

Rovnost. Co z ní můžeme vyvodit? Pokud je pokuta přiměřená k majetku pachatele, znamená to, že nastoluje rovnost mezi pachateli, nebo že diskriminujeme bohatší pachatele a zvýhodňujeme chudé pachatele? Pro zodpovězení této otázky musíme jít od abstrakta ke konkrétnu: Podobně jako když mluvíme o spravedlnosti, tak v konkrétních případech vnímáme, že daná situace je nespravedlivá; obecně zodpovědět otázku jako tu, kterou jsem přednesl, je náročné. V konkrétním případě to jde jednodušeji. „Rovnost je tak vždy nutně rovností v něčem, v určitém segmentu či určité problematice, poměrování vždy ve vztahu k nějakému dobru či břemenu v rámci společnosti. (...) tedy (...) kdo je s kým, přinejmenším nominálně, roven či srovnatelný.“⁹

Obecně se považují za dva základní přístupy k rovnosti přístupy formální a materiální. Formální rovnost je „postavena na základní premise, že spravedlivě znamená všem stejně, ctí jednotlivce tím, že mezi nimi nečiní rozdíly (...), (...) je kategorií abstraktní a individualistickou; nebere v potaz pozadí jednotlivců, sociální původ

⁸ Část této kapitoly byla v ranější podobě publikována jako DRÁPAL, J. Je vztah mezi peněžitou sankcí a majetkem pachatele výrazem (ne)rovnosti? *Česká kriminologie*. 2016, 1(1), s. 1–13.

⁹ BOBEK, M., BOUČKOVÁ, P. a KÜHN, Z. (eds.) *Rovnost a diskriminace*. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 7.

či dynamiku vývoje. Je to rovnost ‚statická‘, zmražená v čase a prostoru – omezuje se na rovné zacházení se všemi srovnatelnými jedinci v jeden časový okamžik (...). (...) [F]ormální rovnost se zajímá pouze o rovnost de iure; rovnost de facto, tedy srovnatelný dopad na situaci jednotlivých jedinců, je mimo dosah její pozornosti“.¹⁰

Byť je toto vyjádřeno na první pohled jednoduše a jednoznačně, v praktické situaci takové vodítko příliš nepomůže. Následující otázka totiž zní „Co je stejné? Co je s čím srovnatelné?“¹¹ Tato otázka je kladena znovu a znovu. Stejně se ptal Hans Kelsen i H. L. A. Hart. „[D]okud nestanovíme, jaké podobnosti a jaké rozdíly jsou relevantní, zůstane věta ‚Posuzuj podobné případy podobně‘ pouhou prázdnou formou.“¹² Pavel Holländer k tomu správně dodává, že formální spravedlnost je důležitá, bez ní nelze vůbec uvažovat o spravedlnosti.

Tedy pokud nemáme řádně podložený důvod, proč rozlišovat, tak bychom rozlišovat neměli. Právě proto při formulování „relevantních a akceptovatelných hledisek odlišování subjektů (...) i formulování předmětu spravedlnostních úvah“ je nutné opravdu zvažovat, zda a popřípadě kdy určitá charakteristika opodstatňuje rozlišování. Při úvahách o otázce, zda má být pokuta přiměřená k majetku pachatele, se tak nelze spokojit s prostým odkazem na formální rovnost; naopak je třeba hledat, zda různá alternativní opodstatnění nenabídnou odůvodněnost přiklonění se k materiální rovnosti.¹³

Podle čeho tedy určíme množinu prvků, které budeme považovat za stejné? Obecně posuzujeme dvě kritéria: „Za prvé při posuzování srovnatelnosti je klíčový účel, pro který srovnáváme, a množina vlastností, které bereme při srovnání v potaz. (...) Za druhé, srovnatelné prvky v rámci jedné množiny nejsou od okolního světa neprodyšně uzavřeny.“¹⁴ Pro otázku přiměřenosti trestání k majetku je tak třeba zohlednit jak obecné účely trestání, tak účely jednotlivých odvětví správního i trestního práva. Potřebujeme tak jít více do hloubky a nezabývat se jen obecně trestáním, ale i tím, jaké jednání trestáme a co od trestu očekáváme.

Příkladem, kdy bude namíste vzít majetkové poměry pachatele v potaz, je trestní právo obecně. Jedním ze základních principů trestání v trestním právu je individualizace trestu k jednání i osobě pachatele. Účelem je přizpůsobit sankci pachateli, nejen aby byl trest přiměřený závažnosti jednání, ale aby byl pachatel do budoucna odrazen nebo aby uložený trest změnil jeho budoucí jednání. Účelem peněžitého trestu v trestním právu tak bude, aby pachatelům byl uložen takový peněžitý trest, který zasáhne každého pachatele stejně relativně k jeho majetkovým poměrům. Opačným případem může být trestání pachatelů bagatelních přestupků; trest v takovém případě má být přiměřený jen jednání pachatele. Důvodů pro to je několik:

¹⁰ Ibid, s. 11.

¹¹ Ibid, s. 12.

¹² HOLLÄNDER, P. *Filozofie práva*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 333, podle HART, H. L. A. *Pojem práva*. Praha: Prostor, 2004, s. 161.

¹³ HOLLÄNDER, P. *Filozofie práva*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 334.

¹⁴ BOBEK, M., BOUČKOVÁ, P. a KÜHN, Z. (eds.) *Rovnost a diskriminace*. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 12 a 13.

složitost získávání a prokazování majetkových poměrů, regulační charakter takové pokuty (viz kapitola 1.2.2) či nedostatečně široká sazba (viz kapitola 4.2.2).

Samotný požadavek formální rovnosti nám tedy neodpoví na obecnou otázku přiměřenosti – účely trestání mohou být různé a bude nutné se jimi podrobně zabývat, aby se rozhodlo, v kterých případech je opodstatněné uložit pokutu s přihlédnutím k majetkovým poměrům pachatele a kdy nikoli. Takové rozlišování může být problematické nejen kvůli rozdílným účelům úprav, ale i kvůli proměňujícím se náladám ve společnosti. Určitým způsobem může společnost přistupovat k parkování na místech pro invalidy např. v Jeseníku, pokud není problém zaparkovat jinde, a v Praze na sídlišti, kde je k večeru nemožné najít parkovací místo. „Každé na první pohled neutrální pravidlo či právní ustanovení má nutně nějakou historii, kulturní pozadí a je výsledkem hodnotového úsudku.“¹⁵ Tedy „hodnotová volba pro určitý typ rovnosti ve společenské situaci A neznamená, že stejný typ rovnosti je nutně aplikovatelný na situace B, C a D“.¹⁶ Než abych se tedy v tomto textu snažil kompletně definovat, jak by mělo být upraveno které právní odvětví, navrhuji obecné principy, které pak pro ilustraci vztahuji ve vybraných případech na konkrétní právní oblasti.

Tyto obecné principy by měl ideálně definovat zákonodárce. V některých dostatečně kompaktních právních odvětvích, např. v oblasti trestního práva, by zákonodárce mohl jednoznačně stanovit, zda a jak by měly být majetkové poměry vzaty v potaz. Český zákonodárce tak v trestním zákoníku z roku 2009 činí, byť nejasně a nepřesně, což je níže rozebráno. V ostatních odvětvích, zejména ve správním právu trestním, by měl zákonodárce stanovit obecnější principy, podle kterých by se výkonná moc kontrolovaná soudní mocí rozhodovala, zda a jak bude v konkrétním případě zohledňovat majetkové poměry pachatele.

Ideálně by každý orgán ukládající pokuty měl dopředu sdělit, jakým způsobem k dané problematice bude přistupovat, např. formou metodiky. Co by v takové metodice mohlo být zmíněno, je rozebíráno v části týkající se správního práva (srov. kapitolu 4.3). Obtížněji si lze představit i jiné přístupy, zejména definování takových přístupů soudní mocí: Soudy by určitý účel trestu musely považovat za přirozenoprávní (což by mohlo být obtížné prokázat, mohlo by se jednat např. o princip individualizace v trestním právu) nebo by rozhodovaly v situacích, kdy by ani zákonodárna, ani výkonná moc nestanovily jasnější mantinely pro zohlednění majetkových poměrů při ukládání trestů. V posledním případě by soudy rozhodovat musely; nejednalo by se ale rozhodně o ideální situaci. Bohužel se jedná o naši situaci.¹⁷

Představme si, že zákonodárce rozhodne, že majetkové poměry pachatelů by měly být zohledněny ve vybraných případech při ukládání pokuty. Co by to znamenalo z perspektivy rovnosti?

„Rovnost v materiálním smyslu jde nad rámec stejnému stejně v jednom okamžiku. Situaci posuzuje v její dynamice a kontextu. Jejím obsahem není jenom

¹⁵ Ibid, s. 12.

¹⁶ Ibid, s. 10.

¹⁷ Srov. diskusi v kapitole 4.1 a zde diskutované názory Zdeňka Kühna.

stejně zacházení v okamžiku distribuce určitého statku (rovnost de iure), ale též posouzení dopadu na reálnou situaci jednotlivce (rovnost de facto). (...) Požadavek rovnosti není, jako v případě rovnosti formální, vnímán jako abstraktní kategorie spravedlnosti, ale jako kontextuální pojem, který bere v potaz skutečnou situaci jednotlivce, jeho pozadí, vzdělání, schopnosti, možnosti a především skutečný dopad, který může na první pohled abstraktní a nestranné pravidlo mít. Materiální rovnost umožňuje vytváření ‚privátních právních režimů‘.¹⁸

Takový přístup by musel vést k jasně nastaveným pravidlům. Mělo by být transparentně a jasně vyjádřeno, jak budou definovány majetkové poměry pachatele, jak budou zjišťovány a jaký budou mít dopad na výši pokuty. Zároveň to neznamená, že by se měla opustit a upozadit další kritéria, na základě kterých se určuje trest, např. měřítko přiměřenosti trestu k závažnosti, které Ústavní soud prohlásil za v současnosti hlavní účel trestu.¹⁹ Tedy pokud na základě určité charakteristiky porovnávané případy (aplikujeme tedy materiální rovnost, čímž vytváříme privátní právní režimy), nemůžeme opomenout zohlednění materiální i formální rovnosti založené na jiných charakteristikách případu a pachatele. Materiální rovnost je tak ve vztahu subsidiarity vůči formální rovnosti; tam, kde nebude důvod pro rozdílné zacházení opodstatněno materiální rovností, nesmí docházet k výrazné nerovnosti.

Za specifický druh rovnosti se někdy považuje i rovnost výsledků. K té můžeme přistupovat podobně jako k rozlišení formální a materiální rovnosti; jaký přístup zvolíme, bude záviset na tom, co považujeme za „výsledek“. Dosažení výsledku může být posuzováno primárně podle toho, zda určitá situace došla k účelu, který byl v počátku vymezen. Bereme-li jako primární cíl trestání odrazení pachatele od dalšího páčání či jeho efektivní potrestání, pak je nutné z hlediska rovnosti výsledků uložit pokutu proporční vůči majetku. Naopak je-li cílem vyvážení rovnováhy dobra a zla, odplata nebo regulace určitého jednání, pak může být potřeba na základě rovnosti výsledků ukládat pokuty jinak.

Docházíme tedy k závěru, že pouhý požadavek rovného působení sankcí nic jednoznačného neurčuje. Podle změny politiky, norem, společenského nastavení či pouhého jiného názoru rozhodujícího může být někdy přistupováno k pokutám ukládaným v některých právních odvětvích tak, že mají být proporční vůči majetku, a v jiných, že nikoli. Nelze tak však činit arbitrárně – případná změna je legitimní a má být odrazem změny přemýšlení ve společnosti, právníků, politiků či změny norem. Musí však být vždy odůvodněná, a to zejména vzhledem k účelu trestání. Nad rámec zmíněného by se pak měla také posuzovat efektivita, tedy vhodnost a potřebnost,²⁰ popř. vůbec proveditelnost konkrétního opatření z hlediska materiální rovnosti.

¹⁸ BOBEK, M., BOUČKOVÁ, P. a KÜHN, Z. (eds.) *Rovnost a diskriminace*. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 17.

¹⁹ Srov. nález sp. zn. I. ÚS 4503/12 ze dne 11. 6. 2014 (N 119/73 SbNU 827), bod 26, a nález sp. zn. II. ÚS 2027/17 ze dne 7. 8. 2017, bod 17.

²⁰ HOLLÄNDER, P. *Filozofie práva*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 366.

1.2 Rozdělení pokut

Při uvažování o tom, které kritérium by mělo být zvoleno jako rozlišovací pro odlišení stejných a rozdílných případů, je třeba nechat se vést dvěma požadavky. Prvním a nejdůležitějším je účel úpravy – tedy jaké kritérium nejlépe odráží cíl určitého právního institutu. Druhým, o něco méně závažným by mělo být, zda je realizovatelné rozlišování na základě daného kritéria. Některá kritéria mohou vycházet z dokonalé teorie, ale jsou příliš náročná na realizaci v praxi; například proto, že potřebné údaje o pachatelích nejsou dostupné²¹ nebo že je velmi těžké z obecně definovaného kritéria dojít k tomu, co se vůbec má zjišťovat (např. jak vyčíslit přesnou sumou neurčitě definované „majetkové poměry“). Zatímco naplnění prvního požadavku by mělo vycházet z hluboké teorie, úvah o spravedlnosti a filozofických základů moderní společnosti, realizace toho druhého musí být zakotvena v praxi, tedy v tom, nakolik lze teoretický koncept skutečně a jednoduše realizovat.

Správný zákon by měl být vyjádřením účelu a měl by umožňovat svou jednoduchou aplikaci na jednoduché případy v praxi a zásady pro řešení těch obtížnějších. Často přitom není ani jedním: Účely úprav nebývají dostatečně propracované a pro praxi není mnohdy jednoduché dané zákony použít. V trestním právu můžeme jednoduše nalézt případy porušení těchto dvou požadavků: Samotný účel trestního práva (resp. účel, za kterým se ukládají tresty) není zákonem vymezen, což opakovaně kritizoval Ústavní soud.²² Oproti tomu trestní řád krásně vyjmenovává v § 125, jak je třeba odůvodnit uložení trestu²³: v praxi to je ale nejspíše naprosto nerealizovatelné ustanovení, protože některé informace ani soudy běžně k dispozici nemají.²⁴ Právě důraz na reflexi účelu úpravy a její praktičnost se proto budou prolínat úvahami v této knize.

²¹ K obtížnějšímu zohlednění majetkových poměrů viz PRÁŠKOVÁ, H. *Nové přestupkové právo*. Praha: Leges, 2017, s. 249.

²² Srov. nález sp. zn. I. ÚS 4503/12 ze dne 11. 6. 2014 (N 119/73 SbNU 827), bod 26, a nález sp. zn. II. ÚS 2027/17 ze dne 7. 8. 2017, bod 17.

²³ „Při odůvodnění uložení trestu uvede jakými úvahami byl veden při ukládání trestu, jak posoudil povahu a závažnost trestného činu z hlediska významu konkrétního chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsobu provedení činu a jeho následků, okolností, za kterých byl čin spáchán, osoby pachatele, míry jeho zavinění a jeho pohnutky, záměru nebo cíle, jakož i polehčujících a přitěžujících okolností, doby, která uplynula od spáchání trestného činu, případné změny situace a délky trestního řízení, trvalo-li nepřiměřeně dlouhou dobu, při zvážení složitosti věci, postupu orgánů činných v trestním řízení, významu řízení pro pachatele a jeho chování, kterým přispěl k průtahům v řízení; uvede též, jak přihlédl k osobním, rodinným, majetkovým a jiným poměrům pachatele, k jeho dosavadnímu způsobu života, k chování pachatele po činu, zejména k jeho případné snaze nahradit škodu či jiné škodlivé následky činu, a pokud byl označen jako spolupracující obviněný též k tomu, jak významným způsobem přispěl k objasnění zločinu spáchaného členy organizované skupiny, ve spojení s organizovanou skupinou nebo ve prospěch organizované zločinecké skupiny.“ Kolik rozsudků, si myslíte, že je takto skutečně odůvodněno?

²⁴ Srov. DRÁPAL, J. Individualizace trestů v České republice: Jak určujeme tresty a co o tom víme? *Státní zastupitelství*. 2018, 1, s. 9–23.

Pokuty jsou dnes ukládány napříč celým právním řádem. Zapomenu-li vrátit knihu do knihovny, jedu-li bez jízdenky ve veřejné dopravě, řídím-li pod vlivem nebo pokud spáchám dotační podvod, mohu očekávat pokutu, popř. peněžítý trest. Kriminolog Pat O'Malley uvádí, že „peníze jsou dnes nejspíše tím nejčastějším prostředkem trestání, odrazování, nahrazování a regulování napříč právním systémem“.²⁵ Je tak logické očekávat, že pokuty budou mít různé role napříč systémem a že budou naplňovat odlišné účely v rozličných odvětvích. Pokuty se tak budou pohybovat na spektru, kdy na jednom konci je vyjádřena pouhá snaha lehce regulovat určité chování, zatímco na druhé straně je účelem kompletní zamezení porušování pravidel. Příkladem prvního extrému je pokuta za pozdní vrácení knihy, která bude vést čtenáře primárně k vrácení knihy včas; pokud si ji ale bude potřebovat chvíli ponechat a nezaplacení pokuty mu za to bude stát, tak ji může vrátit později. Naopak peněžítý trest uložený za řízení pod vlivem či za dotační podvod bude směřovat primárně k tomu, aby takové jednání pachatel nezopakoval, tedy aby si takové jednání nemohl dovolit nikdo.²⁶

Pokuty různí autoři nejčastěji dělí na dva druhy, přičemž nejvhodnější mi přijde rozdělení O'Malleyho, který dělí pokuty na trestní a regulatorní. Základním rozdílem mezi nimi je, že cílem trestní pokuty je trestat individuálního jedince, na kterého se působí, zatímco regulatorní pokuta odplácí za určité jednání, přičemž osoba pachatele je indiferentní (např. při špatném parkování). Je třeba zmínit, že pojmy „trestní“ a „regulatorní“ se rozhodně nemusejí překrývat s pojmy „trestní právo“ či „správní právo trestní“; k tomu více dále. Z O'Malleyho knihy *The Currency of Justice* pak vycházejí myšlenky v této podkapitole, není-li zmíněno jinak.

1.2.1 Trestní pokuta

Pokuta byla dlouho jedním z hlavních trestů za trestné činy, a to až do 19. století. V 17. a 18. století bylo možné ukládat peněžité tresty i v relativně malé výši, protože průměrný člověk dané doby nehosподаřil s přebytkem – běžně nedisponoval tzv. přebytkovým příjmem (surplus income), což se mění právě v 19. století. Počátkem tohoto století se dále rozmáhá institut trestu odnětí svobody, který je vyzdvihován jako nápravný; krátkodobé tresty odnětí svobody tak v 19. století nahrazují peněžité tresty. Snaha o nápravu pachatelů brání jejich využívání i v moderní době: Ještě v roce 1971 nebylo ve Spojených státech doporučeno využívat peněžité tresty, protože podle oponentů neměli rehabilitativní účinek. Obdobně i v některých socialistických zemích nebyl peněžítý trest vnímán pozitivně, ba byl vnímán jako kapitalistický trest, protože trestní systém neměl být zaměřen na zisk, ale na reformu

²⁵ O'MALLEY, P. *The Currency of Justice: Fines and Damages in Consumer Society*. Londýn: Routledge, 2009, s. 1.

²⁶ Ibid.

osoby.²⁷ Obdobně může být peněžitý trest vnímán i v současnosti: Jestliže je náš moderní liberální trestní systém navázán na „specifičnost“ každé osoby, která je reprezentována individualizací trestů, jde proti našemu přesvědčení ukládat peněžité tresty za závažné trestné činy. Peníze jsou totiž něco, co je dnes vnímáno jako beztvaré a nezávislé na konkrétní osobě.²⁸ Kriminolog Jock Young se tak dnes ptá: „Kdo si dovolí uložit peněžitý trest jako hlavní trest pachateli znásilnění?“²⁹

O'Malley na to zčásti odpovídá: Dovolí si to ten, kdo vnímá jako zdiskreditovanou myšlenku, že vězení napravují pachatele trestné činnosti (což je v současnosti závěr vědeckých studií³⁰). V současné době je nicméně možné předpokládat, že peněžité tresty mohou nahradit pouze krátkodobé tresty odnětí svobody; oproti tomu peněžité tresty dnes nejspíše nenahradí dlouhodobé tresty odnětí svobody. Pokud je totiž krátkodobý trest odnětí svobody vnímán pouze jako něco, co způsobuje pachateli utrpení, pak je přijatelné toto utrpení nahradit utrpením jiným – odebráním významné části jeho prostředků; takové části, která jej zasáhne, a bude mu tedy šita na míru. Oproti tomu pachateli, kterému soud uloží delší nepodmíněný trest, soud neuloží peněžitý trest; ať již s tezí o napravení pachatele, nutnosti jeho izolace, či kvůli tomu, že jiný trest by nebyl dostatečně přísný (a tedy přiměřený jednání). Jelikož princip proporcionality spočívá zejména v odstupňování trestaných činů a sankcí podle závažnosti, ale neurčuje, jak má být nastavena základní hranice,³¹ je namístě se domnívat, že důvody ukládání nepodmíněných trestů odnětí svobody a nepoužívání peněžitých trestů mohou být i nevyjádřené či emocionální.³²

Trestní pokuta tak má za cíl skutečně trestat, jasně vyjádřit zavrženíhodnost určitého jednání, zamezovat jeho opakování a odradit svou přísností možné pachatele od jeho spáchání.³³ Výrazně omezuje svobodu jako jakýkoli jiný trest, konkrétně svobodu utrácet peníze a kupovat si nejrůznější produkty či služby. Ze své podstaty tak s sebou nese určité morální odsouzení. Na rozdíl od jiných trestů však neomezuje svobodu pohybu či jiné svobody a je výrazně levnější pro stát. Aby tedy

²⁷ FRAKOWSKI, S. a ZIELINSKA, E. Non-custodial penal measures in European socialist countries. *International Review of Criminal Policy*. 1983, 36, s. 39.

²⁸ SIMMEL, G. *The Philosophy of Money*. 3. vyd. Londýn a New York: Routledge, 2004, s. 368.

²⁹ YOUNG, P. Punishment, money and a sense of justice In CARLEN, P. a COOK, D. (eds.) *Paying for Crime*. Milton Keynes: Open University Press, 1989, s. 66, dle O'MALLEY, P. *The Currency of Justice: Fines and Damages in Consumer Society*. Londýn: Routledge, 2009, s. 12.

³⁰ Srov. NAGIN, D. S., CULLEN, F. T. a JONSON, C. L. Imprisonment and Reoffending. *Crime and Justice*. 2009, 38(1), s. 115–200 a VILLETAZ, P., GILLIERON, G. a KILLIAS, M. The Effects on Re-offending of Custodial vs. Non-custodial Sanctions: An Updated Systematic Review of the State of Knowledge. 2016 [online, cit. 2018-02-18]. Dostupné z: <<http://www.campbellcollaboration.org/library/the-effects-on-re-offending-of-custodial-vs-non-custodial-sanctions-an-updated-systematic-review-of-the-state-of-knowledge.html>>.

³¹ Viz např. HIRSH, A. von. *Censure and Sanctions*. Oxford: Oxford University Press, 1996, kap. 5.

³² Viz např. GARLAND, D. *Punishment and Modern Society: A Study in Social Theory*. Oxford: Clarendon Press, 1990.

³³ Samotné zvyšování trestů nicméně nevede k velkému poklesu v protiprávní činnosti; viz PATER-NOSTER, R. How Much Do We Really Know about Criminal Deterrence. *Journal of Criminal Law & Criminology*. 2010, 100(3), s. 765–823.

trestní pokuta mohla skutečně trestat, tak musí reflektovat okolnosti případu a musí být individualizovaná osobě pachatele. I z takových úvah vychází koncept denních pokut, jejichž základní princip je, že pokuta je přímo úměrná jak majetku pachatele, tak závažnosti činu.

Trestní pokuta je v současném světě často provázána i s možnou ztrátou svobody při jejím nezaplacení. Zde se ale střetává účel úpravy (nahradit pokutou krátkodobé tresty odnětí svobody) s praktickou realizací vymáhání pokut. Vzhledem ke skutečnosti, že významná část pachatelů je chudá, bylo postupně uzákoněno či judikováno napříč světem, že pokud pachatel objektivně nemůže zaplatit uloženou pokutu, nemůže být poslán do vězení – byl by tak trestán za svoji chudobu.³⁴ Jediná trestní pokuta, která je tak opodstatněná, je taková, která nezpůsobuje, že ve vězení bude disproporčně více chudých než bohatých, kteří se v jiných aspektech neliší. Toho se opět nejlépe dosahuje, pokud je pokuta přímo navázaná na majetek pachatele.

1.2.2 Regulatorní pokuta

Regulatorní pokuta nemá na rozdíl od trestní pokuty podle O'Malleyho za cíl pachatele potrestat ani jej označit určitým morálním stigmatem³⁵ nebo mu ušít trest na míru. Nemá dokonce za cíl ani pachatele primárně potrestat; naopak se snaží, aby lidé dodržovali stanovená pravidla. Například z hlediska dopravních přestupků je zásadní dosáhnout bezpečné a plynulé dopravy; vyjádření morálního odsudku či potrestání pachatele nehraje hlavní roli. Regulatorní pokuta sice je částečně trestem, ale nereaguje na potřeby jedince jako trestní pokuta, která je individualizovaná pachateli na míru.

Pachatel tak v řízení nevystupuje jako osoba, ale primárně jako určitým způsobem definovaný subjekt: např. provozovatel určitého prostředku. Oproti tomu u trestní pokuty je pachatel identifikován primárně jako osoba. V některých případech regulatorní pokuty zacházejí tak daleko, že správní orgány již nezajímá osoba pachatele, ale věc, která pachateli náleží: při špatném parkování se tak zaznamenává primárně SPZ.

Protože neexistuje morální odsudek spojený s uložením regulatorní pokuty a protože svoboda pachatele není nijak ohrožena, tak lze pokutu připodobnit ke zpětnému zakoupení povolení vykonávat určitou činnost. V některých případech došla situace až tak daleko, že se ze silničních pokut staly prostředky na získávání financí, a neliší se tak od zdanění služeb. To samo o sobě může vzbudit nelibost, jelikož to vede k možnému nerovnému přístupu k určitým službám (viz kapitola 1.5.2).

³⁴ Srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu USA *Bearden proti Georgia*, 461 U.S. 660 (1983).

³⁵ Zde je samozřejmě otázka, co znamená morální stigma a zda existuje určitá shoda ve společnosti na tom, co je morálně přijatelné a co nikoli. Do určité míry se tak charakter pokuty může odvíjet i od toho, jak jedná pachatel a jak je vnímáno morální nastavení pachatele; základní, obecná pravidla by však měla vycházet ze souhlasu většiny.

Je nicméně otázkou, zda jde v současné konzumní společnosti regulovat jednání osob jiným způsobem. Čelíme přitom dvěma problémům: Nemůžeme stanovit pokuty příliš vysoké, protože by neumožnily jednou za čas chudým porušit určité pravidlo (což se stává všem), a nemůžeme stanovit pokuty příliš nízké, protože pak by dostatečně neregulovaly porušení zákona, která nejsou příliš nebezpečná. Pro vysoce nebezpečná jednání je pak určena buďto trestní pokuta, nebo jiná sankce, která pachatelům zamezí v dalším ohrožování systému (např. odebrání řidičského průkazu).

Regulatorní pokuta vznikla zejména s nástupem silniční dopravy, ale dnes postupuje každodenní sféry života. Byla umožněna právě odlišením jednání, která jsou nebezpečná, od těch, která větší nebezpečí nezpůsobovala: zmiňme opět nedovolené parkování. Vzniklo tak administrativní či technické porušení pravidel, které mělo být nějakým způsobem trestáno, ale nemohlo být přitom trestáno trestním právem. Pokuty za parkování či za překročení rychlosti se staly běžnou součástí života i pro spořádané občany, a musely tak být také zbaveny morálního odsudku s nimi spojeného.

Kvůli menší navázanosti regulatorní pokuty na osobu pachatele a s ohledem na její omezující (tedy nikoli inkapacitační či brutálně odrazující) účel, nepřítomnost výraznějšího morálního odsudku (tedy menšího požadavku na retribuci) a potřebu efektivně řešit vysoké množství takových pokut není nutné, aby regulatorní pokuta byla ukládána s přihlédnutím k majetku pachatele. Takový přístup je výhodný pro stát tím, že stát takřka nemusí řešit, co s těmi, kteří nezaplatí regulatorní pokutu, protože se předpokládá, že takové pokuty nemohou – či by neměly – být natolik vysoké, aby je porušitel nebyl schopen zaplatit.

1.2.3 Černé, bílé a šedé

Toto rozdělení negarantuje, že každá pokuta půjde bez problémů zařadit do jedné či druhé kategorie. Tyto kategorie tak ve svých extrémních podobách představují spíše jednotlivé konce spektra různých jednání seřazených od morálně nejméně problematických po morálně nejzávažnější. Zatímco nedovolené parkování se obecně nepovažuje za něco nebezpečného, rychlá jízda je již o něco závažnější. Předjíždění v nebezpečném úseku může být o něco závažnější, podobně jako řízení pod vlivem. Způsobení nehody pod výrazným vlivem omamných látek je pak závažnější než všechna předcházející jednání. Kde ale nakreslit rozdělovací čáru mezi tím, za jaké jednání bude ještě uložena regulatorní pokuta a kdy již trestní pokuta? Odpověď na tuto otázku nemůže být obecná; bude záviset na stavu společnosti, vnímání daného problematického jednání a potřeby jeho regulace či vymýcení.

Jedna z možností, jak problém vyřešit, je v šedé zóně aplikovat některé principy regulatorní i trestní pokuty. Lze si tak představit, že za rychlou jízdu bude uložena jak regulatorní pokuta, která nemá žádnou návaznost na pachatele, tak odebrání